

Een Onderzoek naar de Relatie Tussen het Gezinsinkomen van Ouders en de Sensitiviteit van Ouders.

**A Research of the Relationship Between Parents' Household Income and
Parents' Sensitivity.**

Lian Huisling S4074521

Masterthesis Orthopedagogiek, Faculteit der Gedrags- en Maatschappij Wetenschappen,
Rijksuniversiteit Groningen

Begeleidster: dr. K.O.W. Helmerhorst

Tweede beoordelaar: dr. A.M.N. Huyghen

20-02-2023

Aantal woorden: 8800

Abstract

This study investigates the relationship between parental household income and parental sensitivity, mediated by parental parenting stress. The sample consists of fathers ($N = 104$), mothers ($N = 104$) and their 3-year-old child ($N = 104$) from the same family who participated in the 3HOEK study. Sensitivity was measured using the observational *Erickson Scales of Sensitivity*, family income using a questionnaire and parenting stress using the *Parental Stress Scale*. The results only showed a significant positive relationship between household income and maternal sensitivity. In addition, a significant negative relationship between family income and parenting stress has only been found for fathers. For both fathers and mothers, no significant relationship was found between parenting stress and parental sensitivity. Also, the mediating role of parenting stress was not significant for both fathers and mothers. Possible explanations, limitations and recommendations for further research are discussed in current research.

Samenvatting

Deze studie onderzoekt de relatie tussen het gezinsinkomen van ouders en de ouderlijke sensitiviteit, met als mediator de opvoedstress van ouders. De steekproef bestaat uit vaders ($N = 104$), moeders ($N = 104$) en hun 3-jarig kind ($N = 104$) uit hetzelfde gezin die deelgenomen hebben aan de 3HOEK studie. De sensitiviteit is gemeten met behulp van de observatie *Erickson Scales of Sensitivity*, het gezinsinkomen met een vragenlijst en de opvoedstress met de *Parental Stress Scale*. De resultaten toonden alleen een significante positieve relatie tussen het gezinsinkomen en de sensitiviteit bij moeders. Daarnaast is er alleen bij vaders een significante negatieve relatie gevonden tussen het gezinsinkomen en de opvoedstress. Voor zowel vaders als moeders is er geen significante relatie gevonden tussen de opvoedstress en de ouderlijke sensitiviteit. Eveneens bleek de mediërende rol van opvoedstress niet significant voor zowel vaders als moeders. Mogelijke verklaringen, beperkingen en aanbevelingen voor vervolgonderzoek worden in huidig onderzoek besproken.

Inhoudsopgave

Abstract	2
Samenvatting	2
Inhoudsopgave	3
Inleiding en Theoretisch Kader	5
Ouderlijke Sensitiviteit	5
Gezinsinkomen Ouders in Relatie tot Ouderlijke Sensitiviteit	7
Gezinsinkomen Ouders in Relatie tot Opvoedstress Ouders	8
Opvoedstress Ouders in Relatie tot Ouderlijke Sensitiviteit	8
Relatie tussen Gezinsinkomen Ouder en Ouderlijke Sensitiviteit gemedieerd door Opvoedstress Ouder	9
Huidig onderzoek	9
Methode	12
Participanten	12
Procedure	12
Meetinstrumenten	13
Sensitiviteit	13
Gezinsinkomen	14
Opvoedstress	15
Controlevariabelen	15
Data-Analyse	16
Resultaten	18
Descriptieve Statistieken	18
Gezinsinkomen Ouder in Relatie tot Ouderlijke Sensitiviteit	19
Gezinsinkomen Ouder in Relatie tot Opvoedstress Ouder	20
Opvoedstress Ouder in Relatie tot Ouderlijke Sensitiviteit	20
Relatie tussen Gezinsinkomen Ouder en Sensitiviteit Ouder gemedieerd door Opvoedstress Ouder	22
Discussie	23
Gezinsinkomen Ouder in Relatie tot Ouderlijke Sensitiviteit	23
Gezinsinkomen Ouder in Relatie tot Opvoedstress Ouder	25
Opvoedstress Ouder in Relatie tot Ouderlijke Sensitiviteit	26
Relatie tussen Gezinsinkomen Ouder en Sensitiviteit Ouder gemedieerd door Opvoedstress Ouder	26

Limitaties en aanbevelingen voor verder onderzoek	27
Implicaties voor beleid en praktijk	28
Conclusie	28
Referenties	29

Inleiding en Theoretisch Kader

Sensitiviteit, het vermogen om op een warme en responsieve manier te reageren op het kind, is een belangrijke opvoedingsvaardigheid van ouders. Ouderlijke sensitiviteit ondersteunt de emotionele ontwikkeling van kinderen, waarbij zij leren hun emoties te reguleren en deze te uiten (Conradt & Ablow, 2010). Sensitiviteit van ouders is daarnaast noodzakelijk bij het vormen van een veilige gehechtheidsrelatie tussen ouder en kind (Naber, 2019). Zowel veilige ouder-kind gehechtheidsrelaties als ouderlijke sensitiviteit worden in verband gebracht met positieve kinduitkomsten op verschillende ontwikkelingsdomeinen, zoals de cognitieve en sociale ontwikkeling (Hallers-Haalboom et al., 2014; Schoppe-Sullivan et al., 2006). Gezien het belang van ouderlijke sensitiviteit voor de ontwikkeling van kinderen, is het wenselijk om factoren in kaart te brengen die hieraan gerelateerd zijn.

Belangrijke factoren die hiermee samenhangen, zijn sociaal-economische en sociaal-demografische kenmerken, zoals het gezinsinkomen van ouders (DePasquale & Gunnar, 2020). Uit onderzoek van Conradt & Ablow (2010) blijkt dat armoede voor ouders bijdraagt aan meer moeite met sensitief reageren op hun kind. Een laag sociaal-economisch niveau wordt daarnaast in verband gebracht met een lagere mate van sensitiviteit bij moeders (Heng et al., 2018). Aangezien uit eerder onderzoek blijkt dat ouderlijke sensitiviteit een belangrijke plaats inneemt in de opvoeding van kinderen en sociaal-economische factoren, zoals het gezinsinkomen, hieraan gerelateerd lijken te zijn, is het belangrijk meer inzicht te verkrijgen op deze relatie. Daarom luidt de onderzoeksvraag: “Is er een relatie tussen het gezinsinkomen van ouders en de mate van sensitiviteit naar hun kinderen?”.

Ouderlijke Sensitiviteit

Mary Ainsworth's definitie van sensitiviteit is: “Het vermogen van een ouder om (1) signalen van kinderen op te merken, (2) deze signalen correct te interpreteren en (3) snel en adequaat op deze signalen te reageren” (Ainsworth, Bell & Stayton, 1974). Ouderlijke sensitiviteit wordt ook wel beschreven als de reactie van een ouder op de behoeften van het kind, waarbij naarmate het kind ouder wordt deze reactie steeds een andere vorm aanneemt (Feldman, Eidelman & Rotenberg 2004). Wanneer moeders sensitief zijn, wordt het empathisch vermogen van hun kind beter ontwikkeld, leren kinderen sensitief te reageren op anderen en zijn zij beter in staat om op latere leeftijd emoties van anderen te begrijpen (Ereky-Stevens, 2008). Voor vaders is er ook een positief verband gevonden tussen sensitiviteit en positieve kinduitkomsten; kinderen van sensitieve vaders zijn bijvoorbeeld sociaal bekwaam, hebben complexer spel en optimalere taaluitkomsten (Cabrera, Volling & Barr, 2018).

Een theoretisch model dat hieraan ten grondslag ligt, is de gehechtheidstheorie. John Bowlby (1969) beschrijft hierbij dat ieder kind in het eerste levensjaar een universele neiging heeft om zich te hechten aan één of meer verzorgers om bescherming en verzorging te garanderen (Horst & Rosmalen, 2017). Hierbij wordt er onderscheid gemaakt tussen veilige gehechtheid en onveilige gehechtheid. Bij veilige gehechtheid bestaat er evenwicht wat betreft het zoeken naar nabijheid van ouders of juist het verkennen van de omgeving (Bowlby, 1969; Horst & Rosmalen, 2017). Onveilige gehechtheid wordt geclassificeerd als onveilig-vermijndend, onveilig-ambivalent of gedesorganiseerd (Horst & Rosmalen, 2017). Onveilig-vermijndend gehechte kinderen zoeken geen nabijheid van de ouder op en geven geen zichtbare reactie op de scheiding. Kinderen die onveilig-ambivalent zijn gehecht vertonen een combinatie van positieve en negatieve reacties op hun moeder. Zo raken ze gestrest wanneer moeder weggaat. Wanneer moeder terugkomt zoeken ze de gehechtheidsfiguur op, maar zijn ze boos en ontroostbaar in contact met de ouder. Kinderen die gedesorganiseerd zijn gehecht tonen inconsistent en tegenstrijdig gedrag, zo gaan ze wel naar hun moeder toe, maar maken kijken ze niet naar haar (Horst & Rosmalen, 2017).

Volgens de gehechtheidstheorie hebben veilige en onveilige gehechtheidsrelaties een blijvend gevolg voor de ontwikkeling en het aanpassingsvermogen van het kind (Bowlby, 1969). Kinderen die veilig gehecht zijn, ontwikkelen meer zelfvertrouwen en sociaal-emotionele vaardigheden (Ainsworth et al., 1974; Cabrera et al., 2011; Conrard & Albow, 2010). Wanneer een kind onveilig gehecht is, hebben zij minder geleerd hun gedrag aan te passen (Bowlby, 1969). Ouderlijke sensitiviteit is onder andere een voorspeller voor de gehechtheid tussen ouder en kind (Braungart-Rieker, Garwood, Powers & Wang, 2001; Leerkes, Blankson & O'Brien, 2009). Een lage mate van sensitiviteit vormt daarbij een risicofactor voor de gehechtheidsrelatie (Ainsworth et al., 1974; Van Ijzendoorn, Goldberg, Kroonenberg & Frenkel, 1992).

Daarnaast ligt sensitiviteit ten grondslag aan de cognitieve en symbolische ontwikkeling van het kind (Feldman et al., 2004; Krauthamer, Herres, Dilks, Rahim & Trentacosta, 2019). De symbolische ontwikkeling van het kind verwijst naar het besef van de eerste woorden, gebaren en het symbolisch spel van het kind (Feldman et al., 2004). Ook blijkt uit onderzoek dat kinderen met sensitieve ouders meer positieve interacties met andere kinderen hebben en meer blijdschap tonen (Feldman et al., 2004). Voor het ontwikkelen van positieve kinduitkomsten op verschillende ontwikkelingsdomeinen en het ontwikkelen van een veilige gehechtheidsrelatie tussen ouder en kind, is de sensitiviteit van ouders dus van cruciaal belang (Hallers-Haalboom et al., 2014; Schoppe-Sullivan et al., 2006).

Gezinsinkomen Ouder in Relatie tot Sensitiviteit Ouder

Het inkomen van een gezin wordt, naast opleiding en beroep van de ouders, vaak gebruikt als indicatie voor de sociaal-economische status (SES) van een gezin (Bradley & Corwyn, 2002). Een theorie die de relatie tussen het gezinsinkomen en de ouderlijke sensitiviteit beschrijft is het *Family Investment Model* (FIM). Het FIM stelt dat financiële druk in verband staat met uitdagingen in de opvoedingsvaardigheden van ouders. Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat financiële stressoren, zoals een laag inkomen, negatief gerelateerd zijn aan ouderlijke sensitiviteit (Conger & Donnellan, 2007; Ward & Lee, 2020). Ouders met een laag inkomen besteden volgens onderzoek van Stallen (2019) vaak minder tijd, aandacht en liefde aan hun kind. De investering in de ontwikkeling van een kind en de liefde en aandacht die een ouder aan zijn of haar kind besteed, kan onder ouderlijke sensitiviteit worden verstaan (Feldman et al., 2004).

Daarnaast kan het *Family Stress Model* (FSM) gebruikt worden om de relatie tussen het gezinsinkomen (onderdeel van de SES) en ouderlijke sensitiviteit te verklaren. Het FSM stelt dat voor ouders met een sociaal-economische achterstand het bieden van een optimale, sensitieve omgeving en opvoeding uitdagend kan zijn, bijvoorbeeld omdat zij geconfronteerd worden met een verhoogd aantal stressoren, zoals conflicten of een instabiele werkgelegenheid (Conger & Donnellan, 2007; Heng et al., 2018). Uit eerder onderzoek van DePasquale & Gunnar (2020) blijkt ook dat sociaal-economische en sociaal demografische kenmerken een sterke invloed hebben op sensitief ouderschap. Een hogere SES houdt volgens onderzoek van Heng et al. (2018) significant verband met een hogere mate van sensitiviteit van ouders. Andersom wordt een laag sociaal-economisch niveau in dit onderzoek in verband gebracht met een lagere mate van sensitiviteit bij moeders. Hoewel er wel onderzoek is gedaan naar de relatie tussen de SES en de ouderlijke sensitiviteit, is de relatie tussen het gezinsinkomen (onderdeel van de SES) en ouderlijke sensitiviteit nog niet eerder onderzocht.

Uit bovenstaande blijkt dat een lagere SES, waaronder een lager inkomen, mogelijk negatief van invloed is op ouderlijke sensitiviteit. Daaruit volgt de volgende hypothese: Er wordt verwacht dat ouders met een relatief laag gezinsinkomen een lagere mate van ouderlijke sensitiviteit tonen richting hun kind. Deze verwachting is gelijk voor vaders en moeders, omdat uit de *Family Systems Theory* (FST) blijkt dat de opvoeding van vaders en moeders binnen hetzelfde gezin niet los van elkaar kan worden gezien (Bowen, 1978). Een familie is volgens de FST een systeem waarbij iedereen met elkaar in verbinding staat en ouders afhankelijk zijn van elkaar. In het huidige onderzoek is er sprake van twee-ouder gezinnen, waardoor de veronderstelde hypothese voor zowel vaders als moeders geldt.

Gezinsinkomen Ouder in Relatie tot Opvoedstress Ouder

Ouders ervaren de opvoeding van hun kinderen over het algemeen als positief, hoewel het soms ook uitdagend kan zijn (Deater-Deckard, 1998). Tijdens de opvoeding kunnen er stressvolle momenten zijn voor ouders. Opvoedstress kan gedefinieerd worden als een negatieve psychologische reactie van ouders als gevolg van de veeleisendheid van het ouderschap (Bornstein, 2002). Zo kunnen ouders het gevoel hebben dat hun beschikbare middelen niet overeenkomen met hun verwachtingen van het ouderschap; er wordt meer gevraagd dan zij aan kunnen (Deater-Deckard, 1998). Ook de relatie tussen gezinsinkomen en opvoedstress wordt beschreven met behulp van het FSM; waarbij een laag gezinsinkomen gerelateerd is aan meer economische druk of problemen bij de opvoeding (Barnett, 2008; Masarik & Conger, 2017). Hierdoor kan opvoedstress ontstaan, bijvoorbeeld omdat ouders niet genoeg geld hebben om te voorzien in hun basisbehoeften.

Onderzoeken die het verband tussen opvoedstress bij ouders en het gezinsinkomen van ouders onderzoeken zijn eenduidig: Ouders waarvan het inkomen fluctueert of gezinnen die een laag inkomen hebben, ervaren hogere niveaus van stress dan gezinnen met een gemiddeld inkomen of een hoog inkomen (Conger, Conger & Martin, 2010; Moore, Vandivere & Redd, 2006). Daarbij zijn voornamelijk economische druk en financiële problemen gerelateerd aan een hoge mate van opvoedstress bij zowel vaders als moeders (Conger & Donnellan, 2007). Daarnaast tonen onderzoeken een negatieve relatie aan tussen een relatief laag gezinsinkomen bij moeders en opvoedstress (Mistry, Lowe, Benner & Chien, 2008; Newland, Crnic, Cox & Mills-Koonce, 2013). Voor vaders is er ook een negatieve relatie gevonden; waarbij een laag gezinsinkomen eveneens gerelateerd is aan een hogere mate van opvoedstress (Bronte-Tinkew, Horowitz & Carrano, 2010). Op basis van bovenstaande onderzoeken wordt, voor zowel vaders als moeders, een negatieve relatie verwacht tussen het gezinsinkomen en de opvoedstress, waarbij een lager gezinsinkomen gerelateerd zal zijn aan een hogere mate van opvoedstress.

Opvoedstress Ouders in Relatie tot Ouderlijke Sensitiviteit

Het FSM beschrijft hoe stress binnen een gezin van negatieve invloed kan zijn op bepaalde opvoedingsvaardigheden van ouders, zoals het tonen van warmte en sensitiviteit (Emmen, Malda, Mesman, Ekmekci & Van Ijzendoorn, 2012; Masarik & Conger, 2017). Ook uit ander onderzoek blijkt dat een hoge mate van opvoedstress bij ouders gerelateerd is aan een verminderde mate van sensitiviteit, zoals het tonen van minder warmte, responsiviteit en genegenheid. Dit geldt voor zowel vaders als moeders (Amankwaa, Pickler & Boonmee, 2007; Anthony et al., 2005; Belsky & Fearon, 2002; Dau, Callinan & Smith, 2019; Gabler et al., 2018; McMahan & Meins, 2012; Neece & Bakker, 2008; Oxford & Lee, 2011; Pelchat, Bisson, Bois

& Saucier, 2003; Pereira et al., 2012; Potharst, Aktar, Rexwinkel, Rigerink & Bögels, 2017; Potharst, Zeegers & Bögels, 2021; Smith & Stephens, 2018; Ward & Lee, 2020). Een hogere mate van opvoedstress is daarmee een risicofactor voor de ontwikkeling van het kind (Williford, Calkins & Keane, 2007). Gezien de uitkomsten van eerdere onderzoeken is de verwachting voor huidig onderzoek dat bij zowel vaders als moeders een hogere mate van opvoedstress gerelateerd is aan een lagere mate van ouderlijke sensitiviteit.

Relatie tussen Gezinsinkomen Ouder en Sensitiviteit Ouder gemedieerd door Opvoedstress Ouder

Het FSM beschrijft dat stressoren, zoals economische spanningen, in relatie staan tot het ervaren van gezinsstress. Daarbij staat gezinsstress weer in verband met niet-optimaal ouderschap, zoals een gebrek aan sensitiviteit (Emmen et al., 2012). Onderzoek van Heng et al. (2018) toont aan dat de relatie tussen de SES en sensitiviteit van moeders wordt gemedieerd door de ervaren opvoedstress. Ook is er een negatieve relatie gevonden tussen de SES van ouders en de sensitiviteit. Daarnaast blijkt het gezinsinkomen negatief gerelateerd te zijn aan de opvoedstress van ouders. Tenslotte is er ook een relatie gevonden tussen de opvoedstress van ouders en sensitiviteit. Naar huidig mediatiemodel, met als onafhankelijke variabele het gezinsinkomen (onderdeel van de SES), is, voor zover bekend, nog niet eerder onderzoek gedaan. Aangezien de losse relaties wel zijn gevonden en het gezinsinkomen onderdeel is van de SES, wordt verwacht dat de relatie tussen het gezinsinkomen en ouderlijke sensitiviteit gemedieerd zal worden door de opvoedstress van ouders. Hierbij wordt verwacht dat een hoger gezinsinkomen gerelateerd is aan een hogere mate van opvoedstress en daarmee een lagere mate van ouderlijke sensitiviteit. Deze verwachting is hetzelfde voor vaders en moeders en is gebaseerd op de FST.

Huidig onderzoek

Voor dit kwantitatieve onderzoek is gebruikgemaakt van participanten in de interdisciplinaire 3HOEK studie, uitgevoerd door Erasmus Universiteit Rotterdam. Deze studie deed onderzoek naar de rol van vader en moeder in de opvoeding en ontwikkeling van jonge kinderen. Huidig onderzoek is wetenschappelijk relevant om een aantal redenen. Ten eerste onderscheidt huidig onderzoek zich van eerder onderzoek, omdat huidig onderzoek een specifiek onderdeel meeneemt van het opvoedgedrag van ouders, namelijk de sensitiviteit. Veel onderzoeken richten zich op (positief) opvoedgedrag in het algemeen of op negatieve opvoedgedragingen in relatie tot het gezinsinkomen, maar niet op sensitiviteit in het bijzonder. Dit terwijl sensitiviteit een cruciale opvoedvaardigheid is die van belang is voor een goede

gehechtheidsrelatie tussen ouder en kind en daarmee voor de verdere ontwikkeling van het kind. Dit maakt het belangrijk om te onderzoeken.

Tevens neemt huidig onderzoek een specifiek onderdeel mee van de SES, namelijk het gezinsinkomen. Eerder onderzoek toont een negatieve relatie tussen de gehele SES (gezinsinkomen, opleiding en beroep) en sensitiviteit. Volgens onderzoek van Duncan & Magnuson (2012) correleren componenten van de SES sterk met elkaar, maar zijn deze verre van gelijk. Wanneer de gehele SES wordt meegenomen, kunnen de verschillende componenten alsnog sterk van elkaar verschillen en de relatie tot de individuele component, zoals het gezinsinkomen, verbergen (Duncan & Magnuson, 2012). Vandaar dat het van belang is om specifiek de component gezinsinkomen mee te nemen om de relatie met de sensitiviteit van ouders te kunnen onderzoeken. Verder konden in eerdere studies andere factoren mogelijk van invloed zijn op de relatie tussen opvoedstress en ouderlijke sensitiviteit. Zo bestonden eerdere onderzoeken uit samples met kwetsbare gezinnen, zoals pleeggezinnen, ouders van een gehandicapt kind of ouders met prematuur geboren baby's (Amankwaa et al., 2007; Gabler et al., 2018; Pelchat et al., 2003). Daarbij is het aannemelijk dat in deze gezinnen sowieso al sprake is van verhoogde ouderlijke stress.

Huidig onderzoek is maatschappelijk relevant, omdat het inzicht beoogt te bieden in belangrijke factoren die gerelateerd zijn aan ouderlijke sensitiviteit. Deze bevindingen kunnen vertaald worden naar interventies die gericht zijn op het versterken van ouderlijke sensitiviteit. Ook kunnen ouders geïnformeerd worden over factoren die hierop van invloed zijn en hun inzicht geven in het belang van het betrekken van beide ouders. Wanneer het gezinsinkomen een rol speelt bij de mate van opvoedstress of de mate van sensitiviteit, kan dit gegeven van toegevoegde waarde zijn voor de ontwikkeling en verbetering van interventies gericht op het versterken van sensitiviteit of het verminderen van opvoedstress.

Het doel van dit onderzoek is om te onderzoeken of de relatie tussen het gezinsinkomen en de ouderlijke sensitiviteit gemedieerd wordt door de opvoedstress van ouders. De onderzoeksvraag luidt dan ook: 'Is er een relatie tussen het gezinsinkomen van ouders en de mate van sensitiviteit naar hun kinderen?'. Met behulp van de volgende deelvragen wordt de onderzoeksvraag beantwoord:

Deelvraag 1 (Figuur 1):

- a. Is er een relatie tussen gezinsinkomen ouder en sensitiviteit vader?
- b. Is er een relatie tussen gezinsinkomen moeder en sensitiviteit moeder?

Deelvraag 2 (Figuur 2):

- a. Is er een relatie tussen gezinsinkomen vader en opvoedstress vader?

- b. Is er een relatie tussen gezinsinkomen moeder en opvoedstress moeder?

Deelvraag 3 (Figuur 3):

- a. Is er een relatie tussen opvoedstress vader en sensitiviteit vader?
 b. Is er een relatie tussen opvoedstress moeder en sensitiviteit moeder?

Deelvraag 4 (Figuur 4):

- a. Wordt een relatie tussen gezinsinkomen vader en sensitiviteit vader gemedieerd door opvoedstress van vader?
 b. Wordt een relatie tussen gezinsinkomen moeder en sensitiviteit moeder gemedieerd door opvoedstress van moeder?

Figuur 1.

Conceptueel model Relatie tussen Gezinsinkomen Ouder en Sensitiviteit Ouder.

Noot. Ouder kan worden ingevuld door vader of moeder.

Figuur 2.

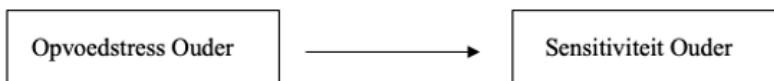
Conceptueel model Relatie tussen Gezinsinkomen Ouder en Opvoedstress Ouder.

Noot. Ouder kan worden ingevuld door vader of moeder.

Figuur 3.

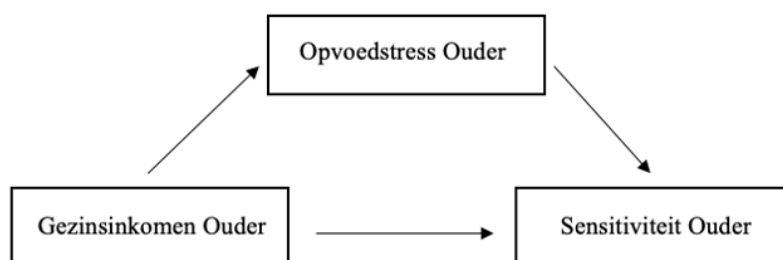
Conceptueel model Relatie tussen Opvoedstress Ouder en Sensitiviteit Ouder.

Noot. Ouder kan worden ingevuld door vader of moeder.

Figuur 4.

Mediatiemodel Relatie tussen Gezinsinkomen Ouder en Sensitiviteit Ouder gemedieerd door Opvoedstress Ouder.

Noot. Ouder kan worden ingevuld door vader of moeder.

Methode

Participanten

In Rotterdam en omstreken hebben in totaal 104 gezinnen, waarvan 104 vaders en 104 moeders, met een 3-jarig kind deelgenomen aan de interdisciplinaire 3HOEK studie. Tijdens huisbezoeken zijn met behulp van vragenlijsten en observaties de data verkregen. Voor het huidige onderzoek zal gebruikgemaakt worden van twee vragenlijsten en een observatie. De data bestonden uit 104 vaders, 104 moeders en 104 kinderen. Vaders waren gemiddeld 36.59 jaar oud ($SD = 5.26$) en moeders waren gemiddeld 33.78 jaar oud ($SD = 4.67$). De kinderen waren gemiddeld 41 maanden oud (3 jaar) ($M_{leeftijd} = 41.43$ maanden, $SD = 3.93$). Er waren 53 gezinnen waarbij bij zowel vader als moeder sprake was van een relatief hoog opleidingsniveau (beide hbo of hoger) en 51 gezinnen waarbij bij zowel vaders als moeder sprake was van een relatief laag opleidingsniveau (beide mbo of lager).

Voor de 3HOEK studie werden door middel van een gelegenheidssteekproef gezinnen geworven door studentassistenten in verschillende omgevingen, zoals speelplaatsen, zwembaden en bibliotheken, waarbij aan bepaalde inclusiecriteria voldaan moest worden. Zo moesten (1) gezinnen een kind hebben die 3 jaar oud was, (2) de gezinnen moesten intact en samenwonend zijn en (3) beide ouders moesten een Nederlandse achtergrond hebben. Dit laatste betekent dat beide ouders van de desbetreffende vaders en moeders ook in Nederland geboren moeten zijn.

Procedure

De data zijn verzameld in de periode van april 2018 tot januari 2020. Daarbij kwamen twee getrainde observatoren bij de gezinnen thuis. Tijdens deze huisbezoeken werden bij zowel vader als moeder afzonderlijk ouder-kind metingen gedaan. Deze bestonden uit vragenlijsten en observaties. In welke volgorde dit werd gedaan, (bij welke ouder eerst een meting) werd geloot. De ouder-kind metingen vonden voor vader en moeder op dezelfde dag plaats en duurden in totaal telkens twee uur. Eén observator deed de observaties, terwijl de andere observator de video-opnamen maakte en instructie gaf voor de taken.

De meting begon met een digitale vragenlijst die door ouders werd ingevuld via een tablet. Dit duurde ongeveer 30 minuten. Het kind kreeg de instructie om te gaan spelen. Wanneer de ouder vragen had over de vragenlijst, mocht de ouder deze vragen stellen aan de observatoren. Verder hielden de observatoren zich afzijdig. Na afname van de vragenlijsten kregen de ouder en het kind de instructie om speltaakjes te doen, terwijl ze daarbij werden gefilmd. De observaties werden uitgevoerd door onafhankelijke observatoren, waarbij beide

ouders afzonderlijk twee uur werden geobserveerd in interactie met hun kind. De observatoren zorgden voor de spelmaterialen en per ouder wisselden de observatoren van taak.

De speltaakjes bestonden uit (1) vrij spelen zonder speelgoed, (2) bouwen met blokken en (3) *Etch-a-sketch*. Bij de eerste taak kreeg de ouder de instructie om vijf minuten vrij te spelen samen met het kind zonder speelgoed te gebruiken. Wanneer de vijf minuten waren verstreken, beëindigde de observator het vrij spelen. Bij de tweede taak was de instructie voor de ene ouder om samen met het kind een toren te bouwen en voor de andere ouder om samen met het kind een huis te bouwen. Dit verschil per ouder-kind observatie werd aangebracht om verveling en leereffect bij het kind te voorkomen. De opdrachten waren wat betreft moeilijkheidsgraad en vaardigheden waarop een beroep werd gedaan, goed met elkaar te vergelijken. De observator eindigde de speltaak na drie minuten. De laatste taak was *Etch-a-sketch*, waarbij de ene ouder de instructie kreeg om samen met het kind een eenvoudig huis te tekenen en de andere ouder de instructie kreeg om samen met het kind een pijl te tekenen. Ook dit verschil per ouder-kind observatie werd aangebracht om verveling en leereffect bij het kind te voorkomen. De observator liet hierbij voorbeeld-afbeeldingen van het huis en de pijl zien. Daarnaast kregen ouder en kind de instructie om de ingebouwde tekenpen samen te bedienen, waarbij het kind de ene draaiknop gebruikte en de ouder de andere draaiknop. Voor *Etch-a-sketch* kregen ouder en kind vier minuten de tijd, waarna de observator de speltaak beëindigde. De opdrachten waren wat betreft moeilijkheidsgraad en vaardigheden waarop een beroep werd gedaan, goed met elkaar te vergelijken.

Voorafgaand aan de deelname van het onderzoek hebben ouders een *informed consent* getekend, waarin zij toestemming gaven voor deelname en het maken van video-opnames van zowel zichzelf, als van het kind. De uitkomsten van het onderzoek zijn anoniem verwerkt en resultaten zijn niet terug te leiden tot participanten. Daarnaast is het onderzoek goedgekeurd door de Ethische Commissie van de Erasmus Universiteit te Rotterdam. Voor deelname aan het onderzoek zijn ouders beloond met een cadeaukaart ter waarde van 100 euro per ouder en de kinderen kregen een klein cadeau.

Meetinstrumenten

Sensitiviteit. De sensitiviteit van ouders is gemeten met behulp van het observatie-instrument ‘*Erickson Scales of Sensitivity*’ (Egeland, Erickson, Clemenhagen-Moon, Hiester & Korfmacher, 1990). Dit instrument wordt gebruikt om ouder-kind interactie te beoordelen tussen ouders en hun peuters/kleuters tussen de één en vijf jaar oud. In huidig onderzoek werd dit instrument ingezet om de ouder-kind interactie te analyseren tijdens de drie speltaken. Daarbij zijn de twee subschalen *Supportive Presence* (SP) en *Intrusiveness* (IN) gebruikt. De

subschaal SP meet de hoeveelheid emotionele steun en positieve waardering die een ouder toont richting het kind. Een ouder die hoog scoort op de subschaal SP, drukt positieve waardering en emotionele steun uit naar het kind. Een lage score geeft aan dat een ouder geen ondersteunende signalen geeft of afstandelijk kan zijn. De subschaal IN verwijst naar de mate waarin een ouder respect heeft voor de autonomie van het kind. Een hoge score op de subschaal IN geeft aan dat een ouder betrokken is bij de interesses, gedragingen, verlangens, behoeften, verkenning en/of probleemoplossing van het kind bij de speltaken (Egeland et al., 1990). De gedragingen van de ouders met betrekking tot de twee subschalen zijn beoordeeld op een 7-punts Likertschaal en geven aan in hoeverre de ouder het specifieke gedrag vertoonde ($1 = \text{zeer laag} - 4 = \text{matig} - 7 = \text{zeer hoog}$). Om de totaalscore van sensitiviteit bij ouders te berekenen, is de subschaal IN omgedraaid. De scores van de subschalen zijn daarna gestandaardiseerd zodat het gemiddelde van beide subschalen berekend kon worden. Een hogere totaalscore hangt vervolgens samen met een hogere mate van ouderlijke sensitiviteit.

De video-observaties van de drie speltaakjes zijn per ouder gecodeerd door één en dezelfde codeur. De codeurs waren allemaal bachelor- of masterstudenten op het gebied van de ontwikkeling van kinderen, sociologie of psychologie. In totaal waren er acht observatoren uitgebreid getraind om alle video-observaties te coderen. Na de training codeerden alle observatoren een betrouwbaarheidsset bestaande uit 20 observaties van SP en IN van vader en moeder. De gemiddelde interbeoordelaarsbetrouwbaarheid voor de subschaal SP was .80 (bereik tussen .70 en .90) en voor de subschaal IN was dit gemiddeld .74 (bereik tussen .67 en .79). De observatoren waren allemaal blind voor de onderzoeksdoelen en onderzoeksvragen. Daarnaast hebben de observatoren enkel de video-observaties van de gezinnen gecodeerd waarbij zij geen huisbezoek hebben afgelegd. Na de training is 21% van de video-observaties dubbel gecodeerd om de interbeoordelaarsbetrouwbaarheid te controleren. Gemiddeld behaalden de observatoren 71% overeenstemming binnen 1-schaalpunt. Wanneer er sprake was van meer dan 1 schaalpunt verschil, werd de video ook gecodeerd door de trainer. Als de scores van de observatoren meer dan 1 schaalpunt verschilden ten opzichte van de scores van de trainer, werd de observatoren gevraagd hun scores te heroverwegen. De scores van de trainer en de herziene codering van de observator werden vervolgens vergeleken. Wanneer de scores dan minder dan 1 schaalpunt verschilden, kon de observator doorgaan met coderen. Als de scores meer verschilden dan 1 schaalpunt, werden de scores uitvoerig besproken met de trainer.

Gezinsinkomen. Het netto gezinsinkomen werd bij beide ouders bevraagd door middel van een vragenlijst. Daarbij werd de volgende vraag gesteld: ‘*Wat is het netto-inkomen van uw huishouden, exclusief eventuele toeslagen (zorgtoeslag, kinderbijslag)*’. De respondenten

konden in elf categorieën aangeven wat het netto gezinsinkomen was, exclusief eventuele toeslagen (zorgtoeslag, kinderbijslag), namelijk 1) *Minder dan 1.000 euro per maand*, 2) *1.000-1.999 euro per maand*, 3) *2.000-2.999 euro per maand*, 4) *3.000-3.999 euro per maand*, 5) *4.000-4.999 euro per maand*, 6) *5.000-5.999 euro per maand*, 7) *6.000-6.999 euro per maand*, 8) *7.000-7.999 euro per maand*, 9) *8.000-8.999 euro per maand*, 10) *9.000-9.999 euro per maand*, 11) *10.000 euro of meer per maand*. In de analyses werden de elf categorieën meegenomen, zodat er uitspraken konden worden gedaan over de effecten van de hoogte van het gezinsinkomen.

Een gezinsinkomen vanaf 5.000 euro per maand (6 of hoger) wordt in huidig onderzoek aangeduid als een relatief hoog inkomen. Tussen de 3.000 en 4.999 euro per maand (4 en 5) wordt gezien als een gemiddeld inkomen volgens het CBS (2021) en een gezinsinkomen onder de 2.999 euro per maand (1, 2 en 3) wordt gezien als een relatief laag inkomen.

Opvoedstress. De opvoedstress van zowel vaders als moeders is gemeten met behulp van de vragenlijst *Parental Stress Scale* (PSS; Berry & Jones, 1995). De betrouwbaarheid en validiteit van het instrument om opvoedstress te meten, is gewaarborgd door onderzoek van Zelman & Ferro (2018). De PSS is ontwikkeld door Judy Berry en Warren Jones en bestaat uit 18 items die de gevoelens van ouders met betrekking tot hun opvoedingsrol meten; zowel de positieve aspecten (zoals persoonlijke ontwikkeling, zelfverrijking, emotionele voordelen), als de negatieve aspecten (zoals beperkingen) van het ouderschap (Berry & Jones, 1995) worden daarbij gemeten. Voorbeelden van stellingen zijn “*ik breng graag tijd door met mijn kind(eren)*”, “*de grote bron van stress in mijn leven is/zijn mijn (kind)eren*” en “*ik ben blij in mijn rol als ouder*”. Ouders geven per stelling op een 5-punts Likertschaal aan in welke mate zij het eens of oneens zijn met de stelling (1 = *zeer mee oneens* – 3 = *neutraal* – 5 = *zeer mee eens*). Om de ouderlijke opvoedstress te berekenen, zijn de acht positieve items (1, 2, 5, 6, 7, 8, 17 en 18) als volgt gehercodeerd; (1=5 punten), (2=4 punten), (3=3 punten), (4=2 punten), (5=1 punt). Vervolgens zijn de scores van zowel de positieve als de negatieve items bij elkaar opgeteld, waarbij de uiteindelijke totaalscore van alle items samen kunnen variëren van 18 tot 90 punten. Een lagere score geeft een lagere mate van opvoedstress weer en een hogere score geeft een hogere mate van opvoedstress weer. Voor het beoordelen van de samenhang en betrouwbaarheid van de PSS is de Cronbach’s alpha berekend. De Cronbach’s alpha in het huidige onderzoek was .81 voor vaders en .85 voor moeders.

Controlevariabelen

Volgens de *Family Systems Theory* (FST) zijn vaders en moeders uit hetzelfde gezin afhankelijk van elkaar en kunnen zij niet los van elkaar gezien worden (Bowen, 1978). Het

gedrag van de ene ouder heeft invloed op het gedrag van de andere ouder. Het is daarom van belang om binnen het gezin altijd te controleren voor de andere ouder van het gezin. Daarom wordt in elke analyse ook de sensitiviteit en de opvoedstress gecontroleerd voor de andere ouder.

Data-Analyse

Voor het analyseren van de data is gebruikgemaakt van het programma *IBM SPSS Statistics 28*. Daarnaast is er gebruikgemaakt van *Process Hayes Macro v.40* omdat huidig onderzoek een mediatieanalyse betreft (Hayes, 2013). Voorafgaand aan het doen van de analyses, werd er een preliminaire analyse uitgevoerd om de assumpties te controleren. Om de eerste deelvraag; “Is er een relatie tussen gezinsinkomen ouder en sensitiviteit ouder?” te beantwoorden, is er een lineaire regressieanalyse uitgevoerd bij zowel vaders als moeders. Het gezinsinkomen is de onafhankelijke variabele, sensitiviteit is de afhankelijke variabele en de sensitiviteit van de andere ouders is de controlevariabele. Om de tweede deelvraag; “Is er een relatie tussen gezinsinkomen ouder en opvoedstress ouder?” te beantwoorden is er een lineaire regressieanalyse uitgevoerd bij zowel vaders als moeders. Het gezinsinkomen is daarbij de onafhankelijke variabele, opvoedstress is de afhankelijke variabele en de opvoedstress van de andere ouder is de controlevariabele. Om de derde deelvraag; “Is er een relatie tussen opvoedstress ouder en sensitiviteit ouder?” te beantwoorden is er een lineaire regressieanalyse uitgevoerd bij zowel vaders als moeders. De opvoedstress vormt de onafhankelijke variabele, sensitiviteit is de afhankelijke variabele en de opvoedstress en sensitiviteit van de andere ouder zijn de controlevariabelen. Om de vierde deelvraag; “Wordt een relatie tussen gezinsinkomen ouder en sensitiviteit ouder gemedieerd door opvoedstress van ouder?” te beantwoorden is een mediatie-analyse uitgevoerd bij zowel vaders als moeders. De *Hayes PROCESS-macro* is hiervoor geïnstalleerd, waarbij gebruik is gemaakt van model 4 met een bootstrapping van 5.000 resamples (Hayes, 2013). De opvoedstress is daarbij de mediator, het gezinsinkomen is de onafhankelijke variabele en sensitiviteit is de afhankelijke variabele. De sensitiviteit en de opvoedstress van de andere ouder zijn hierbij de controlevariabelen. Wanneer het betrouwbaarheidsinterval geen 0 omvat, is er sprake van een mediatie-effect.

Allereerst zijn met behulp van een frequentietabel de missende waarden gecontroleerd. Voor vaders zijn er geen missende waarden gevonden bij het gezinsinkomen (Bijlage 1A, Tabel 1), maar bij moeders waren er twee missende waarden (Bijlage 1A, Tabel 2). Er is gekozen om de missende waarden van de moeder aan te vullen met het antwoord dat de vader heeft gegeven (Bijlage 1A, Tabel 3). De variabele opvoedstress heeft bij zowel vaders als moeders geen missende waarden (Bijlage 1A, Tabel 4 en 5). Voor de variabele sensitiviteit zijn daarentegen

wel missende waarden gevonden. Voor de variabele sensitiviteit is er bij vaders voor de subschaal ‘spelen zonder speelgoed’ één missende waarde gevonden. Bij de subschaal *Etch-a-sketch* zijn er twee missende waarden gevonden bij vaders (Bijlage 1A, Tabel 6). Voor moeders is er bij het bouwen één missende waarde gevonden en bij *Etch-a-sketch* zijn er drie missende waarden gevonden (Bijlage 1A, Tabel 7).

De missende waarden van sensitiviteit zijn in SPSS geschat met de *Expectation-Maximization* (EM-algoritme) methode (Bijlage 1A, Tabel 8 en 9). Vervolgens zijn de acht positieve items van de variabele opvoedstress gehercodeerd (1=5, 2=4, 3=3, 4=2, 5=1), zodat de vraagscores van zowel de positieve als de negatieve items opgeteld konden worden en er een nieuw label aangemaakt kon worden. Voor de variabele sensitiviteit is de negatieve subschaal IN omgedraaid, gestandaardiseerd en is er een totaalscore berekend, zodat een hogere score ook een hogere mate van ouderlijke sensitiviteit weergeeft. Tenslotte is de betrouwbaarheid berekend voor de variabele opvoedstress.

Hierna is de normaliteit van de drie variabelen visueel beoordeeld, aan de hand van histogrammen en de P-plots. Alle drie de variabelen waren normaal verdeeld (Bijlage 1C). Daarnaast is er gecontroleerd op uitbijters, zowel univariaat als multivariaat. Voor de variabelen opvoedstress en sensitiviteit zijn de gestandaardiseerde waarden onderzocht op waarden hoger dan 3.29 en lager dan -3.29 (Tabachnik & Fidell, 2001). Voor de variabelen sensitiviteit en opvoedstress waren er geen univariate uitbijters (Bijlage 1D). Voor moeders waren er bij het gezinsinkomen geen univariate uitbijters, maar voor vaders waren er twee univariate uitbijters (Bijlage 1D). Alle gestandaardiseerde waarden hoger dan 3.29 en lager dan -3.29 hebben de waarde van de dichtstbijzijnde niet-uitbijter gekregen. Multivariate uitbijters zijn gecontroleerd met behulp van de Mahalanobis-afstand en de kritische *probability* waarde voor $df = 1$. Een maximale Mahalanobis afstand die groter is dan de kritische chi-kwadraatwaarde voor $df = 1$ bij een kritische alfawaarde van $p < .001$ duidt op de aanwezigheid van een of meer multivariate uitbijters (Tabachnik & Fidell, 2001). Voor alle drie de variabelen zijn voor zowel vaders als moeders geen multivariate uitbijters gevonden.

Door middel van een scatterplot zijn de lineariteit en de homoscedasticiteit gecontroleerd tussen de onafhankelijke variabele en de afhankelijke variabele. De assumptie lineariteit gaat ervan uit dat er een rechte lijn relatie is tussen de variabelen (Tabachnik & Fidell, 2001). Voor vaders leek er bij het gezinsinkomen geen sprake te zijn van lineariteit. Daarom is deze variabele gestandaardiseerd. Voor alle andere variabelen lijkt er sprake te zijn van lineariteit tussen de variabelen (Bijlage 1E). De homoscedasticiteit werd ook gecontroleerd door middel van een scatterplot. Het scatterplot van residuen toont duidelijk aan dat er sprake

is van een gelijke verdeling van de punten. Dit betekent dat de metingen van een variabele ongeveer even ver van de lijn liggen als elke waarde van de andere variabele. Er is daarom sprake van homoscedasticiteit (Bijlage 1F).

Ten slotte is de multicollineariteit gecontroleerd met behulp van een correlatiematrix met daarin de afhankelijke en onafhankelijke variabelen. Er werd gezocht naar een correlatie van .90 of hoger zodat de assumptie van multicollineariteit niet geschonden zou worden (Tabachnik & Fidell, 2001). De variabelen van zowel vaders als moeders correleren onderling niet hoger dan .90 met elkaar waardoor er geconcludeerd kan worden dat er geen sprake was van multicollineariteit (Bijlage 1G). Het significantieniveau van .05 is gebruikt voor de analyses.

Resultaten

Descriptieve Statistieken

De gemiddelden (M), standaarddeviaties (SD), minimale en maximale waarden voor de variabelen sensitiviteit en opvoedstress zijn weergegeven in Tabel 1. Uit een gepaarde t-toets blijkt dat de sensitiviteit van vaders ($M = 3.42$, $SD = .90$) en de sensitiviteit van moeders ($M = 3.73$, $SD = .87$) significant verschilt ($t = -2.06$, $p = .04$). Het gezinsinkomen van vaders en moeders verschilt niet significant ($t = .34$, $p = .73$). Voor de mate van opvoedstress verschillen vaders ($M = 41.39$, $SD = 6.24$) en moeders ($M = 42.44$, $SD = 6.43$) eveneens niet significant van elkaar ($t = -1.53$, $p = .13$).

Tabel 1

Descriptieve Statistieken van Ouderlijke Sensitiviteit en de Opvoedstress van Ouders (N = 104).

Variabele	M	SD	Min.	Max
1. Sensitiviteit vaders	3.42	.90	1.67	5.42
2. Sensitiviteit moeders	3.73	.87	1.33	6.08
3. Opvoedstress vaders	41.39	6.24	27.00	54.00
4. Opvoedstress moeders	42.44	6.43	29.00	59.00

Noot. M = gemiddelde; SD = standaarddeviatie; $Min.$ = minimum; $Max.$ = maximum.

De meeste vaders (52.9%) en moeders (52.9%) rapporteerden een gezinsinkomen tussen de €3.000 en €4.999 per maand, wat in huidig onderzoek aangeduid wordt als een gemiddeld gezinsinkomen (Tabel 2). Meer moeders (25.9%) dan vaders (23.1%) gaven aan een relatief lager gezinsinkomen te hebben (lager dan €2.999 per maand). Meer vaders (24%) dan moeders (21.4%) rapporteerden een relatief hoger gezinsinkomen (hoger dan €5.000 per maand).

Tabel 2

Descriptieve Statistieken van het Gezinsinkomen van Ouders (N = 104).

Gezinsinkomen		Vaders		Moeders	
		Frequentie	Percentage	Frequentie	Percentage
Laag gezinsinkomen	1) Minder dan 1.000 euro per maand	1	1.0%	0	0.0%
	2) 1.000-1.999 euro per maand	5	4.8%	4	3.8%
	3) 2.000-2.999 euro per maand	18	17.3%	23	22.1%
Gemiddeld gezinsinkomen	4) 3.000-3.999 euro per maand	27	26.0%	29	27.9%
	5) 4.000-4.999 euro per maand	28	26.9%	24	23.1%
Hoog gezinsinkomen	6) 5.000-5.999 euro per maand	12	11.5%	11	10.6%
	7) 6.000-6.999 euro per maand	7	6.7%	7	6.7%
	8) 7.000-7.999 euro per maand	3	2.9%	3	2.9%
	9) 8.000-8.999 euro per maand	1	1.0%	1	1.0%
	10) 9.000-9.999 euro per maand	0	0.0%	2	1.9%
	11) 10.000 euro of meer per maand	2	1.9%	0	0.0%
	Totaal	104	100.0%	104	100.0%

Noot. Gezinsinkomen in percentage, Laag gezinsinkomen) Onder de 2.999 euro per maand, Gemiddeld gezinsinkomen) 3.000-4.999 euro per maand, Hoog gezinsinkomen) 5.000 euro of meer per maand.

In Tabel 3 zijn de correlaties tussen alle variabelen weergegeven. De sensitiviteit van vaders is positief gerelateerd aan de sensitiviteit van moeders ($r = .23, p < .05$). Dit betekent dat een hogere mate van sensitiviteit bij vaders samenhangt met een hogere mate van sensitiviteit bij moeders. Het gezinsinkomen van vaders en moeders correleren significant positief met elkaar ($r = .61, p < .01$). Dit betekent dat een hoger inkomen van vaders samenhangt met een hoger inkomen van moeders. Voor de mate van opvoedstress is een significante positieve correlatie gevonden tussen vaders en moeders ($r = .39, p < .01$). Dit betekent dat een hogere mate van opvoedstress bij vaders samenhangt met een hogere mate van opvoedstress bij moeders. Daarnaast is er een negatieve correlatie gevonden tussen het gezinsinkomen van vaders en de opvoedstress van vaders ($r = -.31, p < .01$). Dit betekent dat een relatief lager gezinsinkomen van vaders samenhangt met een hogere mate van opvoedstress bij vaders.

Tabel 3

Pearson Correlaties van alle Variabelen Sensitiviteit, Gezinsinkomen en Opvoedstress (N = 104).

Variabele	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1. Sensitiviteit vader	-					
2. Sensitiviteit moeder	.23*	-				
3. Gezinsinkomen vader	-.03	.24*	-			
4. Gezinsinkomen moeder	.05	.23*	.61**	-		
5. Opvoedstress vader	.02	-.05	-.31**	.19*	-	
6. Opvoedstress moeder	-.18	-.06	-.17	.02	.39**	-

Noot. * $p < .05$; ** $p < .01$

Gezinsinkomen Ouder in Relatie tot Ouderlijke Sensitiviteit

In model 1 Tabel 4 is weergegeven dat het gezinsinkomen van vaders niet significant gerelateerd is aan de sensitiviteit van vaders wanneer ook voor de sensitiviteit van moeders is

gecontroleerd ($\beta = -.07$, $t(103) = -.65$, $p = .518$, 95% CI [-.13, .07]; Tabel 4 model 1). In model 1 Tabel 5 is weergegeven dat het gezinsinkomen van moeders significant positief gerelateerd is aan de sensitiviteit van moeders wanneer ook voor de sensitiviteit van vaders is gecontroleerd ($\beta = .22$, $t(103) = 2.37$, $p = .020$, 95% CI [.02, .19]; Tabel 5 model 1). De gevonden resultaten zijn voor vaders niet in lijn met de vooraf opgestelde hypothese die een positieve relatie verwachtte tussen gezinsinkomen en de sensitiviteit. Voor moeders is de gevonden significante positieve relatie wel in lijn met de vooraf opgestelde hypothese. De totale verklaarde variantie van de sensitiviteit van vaders wordt voor 5.6% verklaard door het gezinsinkomen van vaders en de sensitiviteit van moeders. De totale verklaarde variantie van de sensitiviteit van moeders wordt voor 10.2% verklaard door het gezinsinkomen van moeders en de sensitiviteit van vaders (Tabel 4 en 5).

Gezinsinkomen Ouder in Relatie tot Opvoedstress Ouder

In model 2 Tabel 4 is weergegeven dat het gezinsinkomen van vaders significant negatief gerelateerd is aan de opvoedstress van vaders, wanneer ook voor de opvoedstress van moeders is gecontroleerd ($\beta = -.25$, $t(103) = -2.84$, $p = .005$, 95% CI [-1.68, -.30]; Tabel 4 model 2). In model 2 Tabel 5 is weergegeven dat het gezinsinkomen van moeders niet significant gerelateerd is aan de opvoedstress van moeders wanneer ook voor de opvoedstress van vaders is gecontroleerd ($\beta = .10$, $t(103) = 1.07$, $p = .288$, 95% CI [-.32, 1.07]; Tabel 5 model 2). De gevonden resultaten zijn voor vaders in lijn met de vooraf opgestelde hypothese, die een negatieve relatie verwachtte tussen het gezinsinkomen en de opvoedstress. Voor moeders zijn de gevonden resultaten niet in lijn met de vooraf opgestelde hypothese. De totale verklaarde variantie van de opvoedstress van vaders wordt voor 21.6% verklaard door het gezinsinkomen van vaders en de opvoedstress van moeders. De totale verklaarde variantie van de opvoedstress van moeders wordt voor 16.3% verklaard door het gezinsinkomen van moeders en de opvoedstress van vaders (Tabel 4 en 5).

Opvoedstress Ouder in Relatie tot Ouderlijke Sensitiviteit

In model 3 Tabel 4 is weergegeven dat de opvoedstress van vaders niet significant gerelateerd is aan de sensitiviteit van vaders, wanneer ook voor de opvoedstress en sensitiviteit van moeders is gecontroleerd ($\beta = .11$, $t(103) = 1.08$, $p = .285$, 95% CI [-.01, .04]; Tabel 4 model 3). In model 3 Tabel 5 is tevens te zien dat de opvoedstress van moeders niet significant gerelateerd is aan de sensitiviteit van moeders, wanneer ook voor de opvoedstress en sensitiviteit van vaders is gecontroleerd ($\beta = -.00$, $t(103) = -.03$, $p = .975$, 95% CI [-.03, .03]; Tabel 5 model 3). De gevonden resultaten zijn voor zowel vaders als moeders niet in lijn met de vooraf opgestelde hypothese, waarbij een negatieve relatie werd verwacht tussen

opvoedstress en ouderlijke sensitiviteit bij zowel vaders als moeders. De totale verklaarde variantie van de sensitiviteit van vaders wordt voor 9.1% verklaard door de opvoedstress van vaders, de opvoedstress en sensitiviteit van moeders. De totale verklaarde variantie van de sensitiviteit van moeders wordt voor 5.5% verklaard door de opvoedstress van moeders, de opvoedstress van vaders en de sensitiviteit van vaders (Tabel 4 en 5).

Tabel 4
Resultaten van Lineaire Regressieanalyses van Vaders (N = 104).

		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients			95%CI	
		B	SE	β	t	Sig.	LB	UB
Model 1¹	(Constant)	1.49	.28		5.36	<.001	.94	2.05
	Gezinsinkomen V	-.03	.05	-.07	-.65	.518	-.13	.07
Controle variabele	Sensitiviteit M	.25	.10	.25	2.45	.016	.05	.45
<i>R</i> ²		.06						
<i>F</i>		3.01						
Model 2²	(Constant)	31.38	4.25		7.39	<.001	22.96	39.81
	Gezinsinkomen V	-.99	.35	-.25	-2.84	.005	-1.68	-.30
Controle variabele	Opvoedstress M	.34	.09	.36	3.99	<.001	.17	.52
<i>R</i> ²		.22						
<i>F</i>		13.91						
Model 3¹	(Constant)	1.91	.65		2.94	.004	.62	3.20
	Opvoedstress V	.01	.01	.11	1.08	.285	-.01	.04
Controle variabele	Opvoedstress M	-.03	.01	-.21	-2.03	.045	-.05	-.00
Controle variabele	Sensitiviteit M	.22	.10	.22	2.31	.023	.03	.41
<i>R</i> ²		.09						
<i>F</i>		3.33						

Noot. V = vader, M = moeder. CI = confidence interval, LB = lower bound; UB = upper bound. Bij deze modellen is gecontroleerd voor de sensitiviteit van moeder. ¹ = Afhankelijke variabele is sensitiviteit vader, ² = Afhankelijke variabele is opvoedstress vader.

Tabel 5
Resultaten van Lineaire Regressieanalyses van Moeders (N = 104).

		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients			95%CI	
		B	SE	β	t	Sig.	LB	UB
Model 1¹	(Constant)	1.18	.27		4.39	<.001	.64	1.71
	Gezinsinkomen M	.10	.04	.22	2.37	.020	.02	.19
Controle variabele	Sensitiviteit V	.22	.09	.22	2.30	.024	.03	.40
<i>R</i> ²		.10						
<i>F</i>		5.75						
Model 2²	(Constant)	23.19	4.60		5.05	<.001	14.07	32.30
	Gezinsinkomen M	.37	.35	.10	1.07	.288	-.32	1.07
Controle variabele	Opvoedstress V	.42	.10	.41	4.43	<.001	.23	.61
<i>R</i> ²		.16						
<i>F</i>		9.81						
Model 3¹	(Constant)	1.92	.66		2.94	.004	.63	3.22
	Opvoedstress M	.00	.01	-.00	-.03	.975	-.03	.03
Controle variabele	Opvoedstress V	-.01	.01	-.05	-.51	.613	-.03	.02
	Sensitiviteit V	.23	.10	.23	2.31	.023	.03	.42
<i>R</i> ²		.06						
<i>F</i>		1.96						

Noot. V = vader; M = moeder. CI = confidence interval, LB = lower bound; UB = upper bound. Bij deze modellen is gecontroleerd voor de sensitiviteit van vader. ¹ = Afhankelijke variabele is sensitiviteit moeder, ² = Afhankelijke variabele is opvoedstress moeder.

Relatie tussen Gezinsinkomen Ouder en Sensitiviteit Ouder gemedieerd door Opvoedstress Ouder

In tabel 6 is weergegeven dat de opvoedstress van vaders geen significant mediërend effect blijkt te hebben op de relatie tussen gezinsinkomen en sensitiviteit van vaders, wanneer ook voor de sensitiviteit en opvoedstress van moeders is gecontroleerd (95% CI [-.05, .01] Tabel 6). In tabel 7 is daarnaast weergegeven dat de opvoedstress van moeders eveneens geen significant mediërend effect blijkt te hebben op de relatie tussen gezinsinkomen en sensitiviteit van moeders, wanneer ook voor de sensitiviteit en opvoedstress van vaders is gecontroleerd (95% CI [.01, .19] Tabel 7). De gevonden resultaten zijn niet in lijn met de hypothese. De hypothese veronderstelde dat opvoedstress de relatie tussen het gezinsinkomen en de sensitiviteit zou mediëren. Dit zou betekenen dat een lager gezinsinkomen gerelateerd zou zijn aan een hogere mate van opvoedstress en daarmee een lagere mate van sensitiviteit. De totale verklaarde variantie van de sensitiviteit van vaders wordt voor 0.5% verklaard door het gezinsinkomen van vaders, de opvoedstress van moeders en de sensitiviteit van moeders. De totale verklaarde variantie van de sensitiviteit van moeders wordt voor 7.3% verklaard door het gezinsinkomen van moeders, de opvoedstress van vaders en de sensitiviteit van vaders (Tabel 6 en 7).

Tabel 6

Resultaten Mediatie Analyse Sensitiviteit van Vaders (N = 104).

	Unstandardized coefficients		Standardized Coefficients		<i>p</i>	95% confidence interval	
	B	SE	β	<i>t</i>		LB	UB
Constante	2.13	.74		2.87	.01	-.19	.19
Gezinsinkomen vader	-.03	.05	-.06	-.62	.53	-.27	.14
Opvoedstress vader	.01	.01	.09	.86	.39	-.12	.30
Sensitiviteit moeder	.24	.10	.24	2.38	.02	.04	.43
Opvoedstress moeder	-.03	.01	-.21	-2.04	.04	-.42	-.01
Mediatie effect [95%CI]	[-.05, .01]						
<i>R</i> ²	.09						
<i>F</i>	2.58						

Noot. Bij deze modellen is gecontroleerd voor de sensitiviteit van de moeder en de opvoedstress van de moeder. Het mediatie-effect is significant wanneer het betrouwbaarheidsinterval geen nul omvat. Het betrouwbaarheidsinterval voor het indirecte effect is een Bca-bootstrap-BI op basis van 5000 steekproeven.

Tabel 7*Resultaten Mediatie Analyse Sensitiviteit van Moeders (N = 104).*

	Unstandardized coefficients		Standardized Coefficients		<i>p</i>	95% confidence interval	
	B	SE	β	<i>t</i>		LB	UB
Constante	1.34	.69		.00	.05	-.19	.19
Gezinsinkomen moeder	.10	.04	.23	2.30	.02	.03	.41
Opvoedstress moeder	-.00	.01	-.03	-.31	.76	-.24	.18
Sensitiviteit vader	.21	.10	.21	2.16	.03	.02	.40
Opvoedstress vader	.00	.01	.00	.01	.99	-.21	.21
Mediatie effect [95%CI]	[.01, .19]						
<i>R</i> ²	.10						
<i>F</i>	2.85						

Noot. Bij deze modellen is gecontroleerd voor de sensitiviteit van de vader en de opvoedstress van de vader. Het mediatie-effect is significant wanneer het betrouwbaarheidsinterval geen nul omvat. Het betrouwbaarheidsinterval voor het indirecte effect is een Bca-bootstrap-BI op basis van 5000 steekproeven.

Discussie

In huidig onderzoek is onderzocht of de relatie tussen het gezinsinkomen en de sensitiviteit van ouders gemedieerd wordt door de opvoedstress van ouders. In tegenstelling tot de vooraf opgestelde hypothese laten de resultaten alleen voor moeders een significante positieve relatie zien tussen het gezinsinkomen en de sensitiviteit, waarbij een lager gezinsinkomen gerelateerd blijkt te zijn aan een lagere mate van sensitiviteit. Daarnaast is er alleen bij vaders een significante negatieve relatie gevonden tussen het gezinsinkomen en de opvoedstress, waarbij een lager gezinsinkomen samenhangt met een hogere mate van opvoedstress. Verder is er geen significante relatie gevonden tussen opvoedstress en ouderlijke sensitiviteit bij zowel vaders als moeders. Tot slot is er geen significant mediërend effect gevonden van opvoedstress op de relatie tussen gezinsinkomen en sensitiviteit bij zowel vaders als moeders.

Gezinsinkomen Ouder in Relatie tot Ouderlijke Sensitiviteit

De hypothese veronderstelde een positieve relatie tussen het gezinsinkomen en de ouderlijke sensitiviteit. Echter, alleen voor moeders is een significante positieve relatie gevonden. Voor vaders was hier geen sprake van.

Eerdere onderzoeken hebben nog niet specifiek de relatie tussen gezinsinkomen en ouderlijke sensitiviteit onderzocht. Wel blijkt dat een laag sociaal-economisch niveau, gerelateerd is aan een lagere mate van sensitiviteit bij moeders (Heng et al., 2018). De bevindingen voor moeders uit het huidige onderzoek sluiten daarbij aan. Vaders zijn in het onderzoek van Heng et al. (2018) niet meegenomen. Ander onderzoek toont echter voor zowel

vaders als moeders een negatieve relatie tussen de gehele SES (gezinsinkomen, opleiding en beroep samen) en de ouderlijke sensitiviteit (Conger & Donnellan, 2007). Doordat in huidig onderzoek alleen het gezinsinkomen meegenomen is, kan het zijn dat beroep en opleiding van ouders ook, of zelfs meer, gerelateerd zijn aan de mate van sensitiviteit die ouders tonen naar hun kind. Om verdere conclusies te trekken zou daarom in vervolgonderzoek de gehele SES van ouders moeten worden meegenomen, zodat bepaald kan worden hoeveel elke factor van de SES bijdraagt aan de uitkomst sensitiviteit van ouders.

Uit bovenstaande blijkt dat het verschil tussen vaders en moeders dat werd gevonden in huidig onderzoek, niet kan worden ondersteund door eerder onderzoek. Dat heeft er mee te maken dat of vaders niet worden meegenomen in onderzoek, of dat er voor zowel vaders als moeders een relatie is gevonden. Daarnaast zijn eerdere onderzoeken en huidig onderzoek niet volledig met elkaar te vergelijken, omdat gezinsinkomen in eerdere onderzoeken niet apart is onderzocht. Mogelijk is de conclusie dat er alleen voor moeders een relatie bestaat tussen het gezinsinkomen en de sensitiviteit, maar deze resultaten dienen voorzichtig geïnterpreteerd te worden.

Hoewel het de verschillen in relatie tussen gezinsinkomen en sensitiviteit bij vaders/moeders in huidig onderzoek niet verklaart, is wel bekend dat moeders responsiever en sensitiever zijn voor de signalen van hun kind dan vaders (Hallers-Haalboom et al., 2014). Ook in huidig onderzoek blijkt de sensitiviteit van moeders ($M = 3.73$, $SD = .87$) iets hoger dan die van vaders ($M = 3.42$, $SD = .90$). De betrokkenheid van vaders bij het gezin is sterk toegenomen, maar moeders besteden over het algemeen nog steeds aanzienlijk meer tijd met hun kinderen dan vaders. Sensitief ouderschap is sterk afhankelijk van het juist interpreteren van signalen van kinderen. Ouders die meer tijd doorbrengen met hun kinderen, hebben daardoor mogelijk een beter begrip van de behoeften van een kind. Dit zou kunnen resulteren in een hogere mate van sensitiviteit voor moeders dan voor vaders (Hallers-Haalboom et al., 2014); wat aansluit bij de bevindingen in huidig onderzoek.

Uit onderzoek van Kenny (2010) blijkt dat vele onderzoeken zich alleen richten op moeders, of vaders en moeders worden afzonderlijk geanalyseerd. Hierdoor kan de statistische kracht verminderen, waardoor er verschillen tussen ouders gevonden kunnen worden, ook al bestaat dit verschil statistisch eigenlijk niet (Kenny, 2010). Ouders zijn niet onafhankelijk van elkaar en daarom moet met deze afhankelijkheid rekening gehouden worden. Het wordt daarom aangeraden om de ouder-kind relatie te zien als één geheel, zodat er rekening gehouden kan worden met de invloeden van zowel vaders als moeders (Harrist, 1994; Ward & Lee, 2020). In huidig onderzoek is de andere ouder meegenomen als controlevariabele om dit risico te

beperken, wat deze verklaring dus minder waarschijnlijk maakt. Kortom, de bevindingen uit vorig onderzoek zijn niet toereikend om het gevonden verschil tussen vaders en moeders in het huidige onderzoek te verklaren. Mogelijk kan vervolgonderzoek de relatie tussen het gezinsinkomen en de ouderlijke sensitiviteit repliceren om de interactie van vaders en moeders te bepalen.

Gezinsinkomen Ouder in Relatie tot Opvoedstress Ouder

De hypothese veronderstelde een negatieve relatie tussen gezinsinkomen en opvoedstress van ouders, waarbij alleen voor vaders een significante negatieve relatie is gevonden. Binnen een gezin zijn zowel vaders als moeders kostwinners (Roeters, Mandemakers & Voorpostel, 2016), maar werken moeders voornamelijk parttime. De opvoeding van kinderen en het onderhouden van het huishouden wordt nog steeds het meest gedaan door moeders (Traag, 2020). Moeders werken hierdoor minder, waardoor zij mogelijk minder stress ervaren. Daarentegen werken vaders voornamelijk full time, waarbij extra werkuren kunnen leiden tot een hogere mate van stress (Hill, 2005). Wellicht ervaren vaders daardoor meer stress dan moeders, wat de kans op het vinden van een relatie met een andere variabele mogelijk kan vergroten.

Daarnaast blijken vaders volgens de kwetsbaarheid-hypothese van het vaderschap (Cummings, Goeke-Morey & Raymond, 2004; Ponnet, Wouters & Mortelmans, 2014) gevoeliger te zijn voor stress dan moeders. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat vaders, in vergelijking met moeders, moeilijker een onderscheid kunnen maken tussen hun rol als vader en hun rol in andere levensdomeinen, zoals dat van een echtgenoot. Een verhoogde kwetsbaarheid van vaders wordt in verschillende onderzoeken bevestigd (Nelson et al., 2009). Daarentegen zijn er ook onderzoeken die geen verschillen vinden (Malmberg & Flouri, 2011; Ponnet et al., 2014).

Een gevonden verschil in relatie tussen vaders en moeders wordt daarnaast mogelijk verklaard, doordat de opvoedstress bij vaders en moeders waarschijnlijk veroorzaakt wordt door verschillende factoren. Voor vaders wordt de opvoedstress mogelijk meer veroorzaakt door financiële problemen, wat de relatie met het gezinsinkomen verklaart. De opvoedstress bij moeders wordt mogelijk meer veroorzaakt door andere factoren, zoals relationele problemen of gezondheidsproblemen (Matud, 2004). Deze factoren zijn in huidig onderzoek niet meegenomen, omdat de power niet toereikend was. In toekomstig onderzoek zouden deze variabelen, zoals relationele problemen of gezondheidsproblemen, ook meegenomen kunnen worden.

Opvoedstress Ouder in Relatie tot Ouderlijke Sensitiviteit

De hypothese veronderstelde een negatieve relatie tussen de opvoedstress en de sensitiviteit van ouders. Voor zowel vaders als moeders is er echter geen significante relatie gevonden. Mogelijk is deze relatie niet gevonden, omdat huidig onderzoek een niet-klinische sample bevat. Zo zijn alle ouders samenwonend en zowel vaders ($M = 41.39$, $SD = 6.24$) als moeders ($M = 42.44$, $SD = 6.43$) ervaren relatief gezien weinig opvoedstress op een schaal van 18 tot 90 (Berry & Jones, 1995). Doordat de variatie in de schaal relatief klein is, is de kans op het vinden van een relatie met een andere variabele, zoals ouderlijke sensitiviteit, ook minder groot. Op deze manier kon een eventuele relatie niet goed genoeg gemeten worden.

Daarnaast zou een verklaring kunnen zijn dat de relatie tussen de ervaren opvoedstress en de mate van sensitiviteit van ouders wordt beïnvloed door andere factoren. Onderzoeken waarbij er een relatie is gevonden tussen opvoedstress en ouderlijke sensitiviteit betroffen samples met kwetsbare gezinnen, zoals ouders met een handicap of premature baby's (Amankwaa et al., 2007; Pelchat et al., 2003). Daarnaast waren de kinderen uit het onderzoek van Gabler et al. (2018) vroeger mentaal of fysiek mishandeld. Mogelijk speelt de gezondheid van het kind een modererende of mediërende rol in de relatie tussen opvoedstress en ouderlijke sensitiviteit.

Relatie tussen Gezinsinkomen Ouder en Sensitiviteit Ouder gemedieerd door Opvoedstress Ouder

De hypothese veronderstelde dat opvoedstress de relatie tussen gezinsinkomen en ouderlijke sensitiviteit medieert. Bij zowel vaders als moeders is er geen significant mediatie-effect gevonden. De contradictie met de hypothese kan mogelijk verklaard worden door het niet vinden van een significante relatie tussen de opvoedstress van zowel vaders als moeders en de ouderlijke sensitiviteit. Ondanks dat voor vaders het gezinsinkomen gerelateerd is aan opvoedstress en voor moeders het gezinsinkomen gerelateerd is aan sensitiviteit, wordt een relatie tussen het gezinsinkomen en sensitiviteit in huidig onderzoek niet gemedieerd door opvoedstress.

Een andere verklaring zou kunnen zijn dat andere factoren de relaties kunnen modereren of mediëren. Wanneer ouders opvoedstress ervaren, kunnen zij alsnog op een sensitieve manier op hun kind kunnen reageren (Bowlby, 1969). Wellicht zou het psychisch welzijn van ouders de relatie tussen het gezinsinkomen en de ouderlijke sensitiviteit kunnen mediëren. Een laag gezinsinkomen kan ervoor zorgen dat ouders bijvoorbeeld hun rekeningen niet kunnen betalen of niet kunnen voorzien in alle basisbehoeften. Dit heeft effect op het psychisch welzijn van

ouders (Masarik & Conger, 2017). Ouderlijke psychische problematiek is daarbij een voorspeller van verminderde ouderlijke sensitiviteit (Van Ee, 2011).

Limitaties en aanbevelingen voor verder onderzoek

Binnen huidig onderzoek zijn er een aantal beperkingen. Ten eerste zijn de huidige onderzoeksresultaten niet te generaliseren naar de algemene populatie van Nederland, omdat huidig onderzoek alleen intacte gezinnen betrof. Omdat de samenstelling van een gezin gerelateerd blijkt te zijn aan de kwaliteit van de opvoedingsomgeving, kunnen de resultaten niet gegeneraliseerd worden naar bijvoorbeeld samengestelde of gescheiden gezinnen (Zijlstra, Kalverboer, Post, Ten Brummelaar & Knorth, 2015). Bovendien is er weinig spreiding in de mate van ervaren opvoedstress. Zowel vaders ($M = 41.39$, $SD = 6.24$) als moeders ($M = 42.44$, $SD = 6.43$) ondervonden in huidig onderzoek een lage mate van opvoedstress. Ouders hebben vrijwillig deelgenomen aan huidig onderzoek, wat mogelijk impliceert dat er bij hen voorafgaand aan het onderzoek al geen hoge mate van opvoedstress werd ervaren. Gezinnen die stress ervaren, nemen mogelijk minder snel deel, omdat deelname toch extra belasting geeft. Daarmee wordt mogelijk al een selecte groep meegenomen. Een aanbeveling voor vervolgonderzoek is dan ook om zowel intacte als niet-intacte gezinnen mee te nemen om uitspraken te kunnen doen over de gehele populatie van Nederland. Wanneer niet-intacte gezinnen mee worden genomen, zal de mate van opvoedstress mogelijk ook hoger zijn (Bastaits & Mortelmans, 2016).

Daarnaast hadden participanten in huidig onderzoek een gezinsinkomen dat niet lager lag dan tussen de 1.000 tot 1.9999 euro per maand. Deze gezinsinkomens liggen boven de grens van het minimale gezinsinkomen in Nederland (UWV, 2023). Aangezien er in huidig onderzoek mogelijk geen gezinnen deelnamen met een hoge mate van economische druk en/of financiële problemen is de kans op een relatie met de sensitiviteit van ouders, zoals gevonden in eerder onderzoek, ook kleiner. In een vervolgonderzoek zou het daarom zinvol zijn om een heterogene steekproef wat betreft inkomen te hanteren.

Een andere aanbeveling voor vervolgonderzoek is om de mediërende rol van opvoedstress op de relatie tussen het gezinsinkomen en de ouderlijke sensitiviteit in een klinische sample te onderzoeken. Huidig onderzoek bevat een niet-klinische sample, waarbij gezinnen geen onderliggende problemen ondervinden. Mogelijk is er meer variatie in de variabelen opvoedstress en/of sensitiviteit bij een klinische sample, aangezien uit de literatuur blijkt dat het psychisch welzijn van de ouder een voorspeller kan zijn voor ouderlijke sensitiviteit (Van Ee, 2011). Dit maakt de kans groter voor het vinden van een mediatie-effect.

Implicaties voor beleid en praktijk

De resultaten van huidig onderzoek lijken te suggereren dat gezinsinkomen alleen voor moeders gerelateerd is aan sensitiviteit. Hoewel dit verband voor vaders niet is gevonden, lijkt het toch van belang om gezinsinkomen mee te nemen als factor in interventies gericht op het versterken van sensitiviteit. Het is belangrijk dat ouders zich ervan bewust worden dat gezinsinkomen een factor is die effect kan hebben op hun opvoeding. Daarnaast kunnen professionals benadrukken wat het belang is van de aanwezigheid en rol van beide ouders voor het versterken van sensitiviteit. In interventies zou dit kunnen worden gedaan door het geven van informatie en daarnaast het inzetten van video-feedback, waarbij de focus ligt op het versterken van ouderlijke sensitiviteit door middel van bekrachtiging van de sterke kanten van het opvoedingsgedrag van ouders en de ouder-kind interacties. Ook lijken de resultaten van dit onderzoek te suggereren dat het gezinsinkomen alleen voor vaders gerelateerd is aan opvoedstress. Dit geeft aanleiding voor het bewust maken van ouders en professionals van het belang van het betrekken van beide ouders, dus ook vaders, bij interventies die gericht zijn op het verminderen van opvoedstress binnen een gezin.

Conclusie

Concluderend lijkt dit onderzoek te suggereren dat het gezinsinkomen een belangrijke factor is voor de sensitiviteit van moeders en niet voor vaders. Daarnaast lijkt een lager gezinsinkomen een risicofactor te zijn voor de ontwikkeling van opvoedstress bij vaders. Ook suggereert huidig onderzoek dat de opvoedstress die ouders ervaren, niet bijdraagt aan de mate van sensitiviteit van zowel vaders als moeders. Aangezien eerdere onderzoeken wel een relatie hebben gevonden tussen de sensitiviteit van ouders en opvoedstress, is voorzichtigheid geboden bij de interpretatie en generalisatie van de huidige onderzoeksresultaten. Het is van belang om vervolgonderzoek te doen alvorens hier conclusies uit te trekken wat betreft de relatie tussen de sensitiviteit van ouders en de opvoedstress.

Referentias

- Ainsworth, M. D. S., Bell, S. M., & Stayton, D. J. (1974). Infant-mother attachment and social development. In M. P. Richards (Ed.), *The introduction of the child into a social world* (pp. 99–135). London: Cambridge University Press
- Amankwaa, L. C., Pickler, R. H., & Boonmee, J. (2007). Maternal responsiveness in mothers of preterm infants. *Newborn and Infant Nursing Reviews*, 7(1), 25–30. <https://doi.org/10.1053/j.nainr.2006.12.001>
- Anthony, L. G., Anthony, B. J., Glanville, D. N., Naiman, D. Q., Waanders, C., & Shaffer, S. (2005). The relationships between parenting stress, parenting behaviour and preschoolers' social competence and behaviour problems in the classroom. *Infant and Child Development*, 14(2), 133–154. <https://doi.org/10.1002/icd.385>
- Barnett, M. A. (2008). Economic disadvantage in complex family systems: expansion of family stress models. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 11(3), 145–161. <https://doi.org/10.1007/s10567-008-0034-z>
- Bastaitis, K., & Mortelmans, D. (2016). Parenting as mediator between post-divorce family structure and children's well-being. *Journal of Child and Family Studies*, 25(7), 2178–2188. <https://doi.org/10.1007/s10826-016-0395-8>
- Belsky, J., & Fearon, R. M. P. (2002). Early attachment security, subsequent maternal sensitivity, and later child development: does continuity in development depend upon continuity of caregiving? *Attachment & Human Development*, 4(3), 361–387. <https://doi.org/10.1080/14616730210167267>
- Berry, J. O., & Jones, W. H. (1995). The parental stress scale: initial psychometric evidence. *Journal of Social and Personal Relationships*, 12(3), 463–472. <https://doi.org/10.1177/0265407595123009>
- Bornstein, M. H. (Ed.). (2002). *Handbook of parenting: Children and parenting* (2nd ed.). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Bowen, M. (1978). *Family therapy in clinical practice*. Jason Aronson.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss* (Vol. I, attachment, Ser. The international psychoanalytical library, no. 79). Penguin Books.
- Bradley, R. H., & Corwyn, R. F. (2002). Socioeconomic status and child development. *Annual review of psychology*, 53(1), 371-399. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.53.100901.135233>
- Braungart-Rieker, J.M., Garwood, M.G., Powers, B.P. & Wang, X. (2001). Parental

- Sensitivity, Infant Affect, and Affect Regulation: Predictors of Later Attachment. *Child Development*, 72(1), 252-270. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00277>
- Bronte-Tinkew, J., Horowitz, A., & Carrano, J. (2010). Aggravation and stress in parenting: associations with coparenting and father engagement among resident fathers. *Journal of Family Issues*, 31(4), 525–555. <https://doi.org/10.1177/0192513X09340147>
- Cabrera, N. J., Volling, B. L., & Barr, R. (2018). Fathers are parents, too! Widening the lens on parenting for children’s development. *Child Development Perspectives*, 12(3), 152–157. <https://doi.org/10.1111/cdep.12275>
- Cabrera, N. J., Wight, V., Fagan, J., & Schadler, C. (2011). Influence of mother, father, and child risk on parenting and children's cognitive and social behaviors. *Child Development*, 82(6), 1985–2005. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2011.01667.x>
- CBS. (2021). *Verdeling besteedbaar inkomen*. Geraadpleegd op 15 januari 2022, van <https://www.cbs.nl/nl-nl/visualisaties/inkomensverdeling-bestedbaar>
- Conger, R. D., Conger, K. J., & Martin, M. J. (2010). Socioeconomic status, family processes, and individual development. *Journal of Marriage and Family*, 72(3), 685–704. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2010.00725.x>
- Conger, R. D., & Donnellan, M. B. (2007). An interactionist perspective on the socioeconomic context of human development. *Annual Review of Psychology*, 58(1), 175–199. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.58.110405.085551>
- Conradt, E., & Ablow, J. (2010). Infant physiological response to the still-face paradigm: contributions of maternal sensitivity and infants’ early regulatory behavior. *Infant Behavior and Development*, 33(3), 251–265. <https://doi.org/10.1016/j.infbeh.2010.01.001>
- Cummings, E. M., Goeke-Morey, M. C., & Raymond, J. (2004). Marital quality and conflict are related to children’s functioning and adjustment. *In The role of the father in child development* (4de ed., pp. 196–220). John Wiley & Sons Inc.
- Dau, A. L. B. T., Callinan, L. S., & Smith, M. V. (2019). An examination of the impact of maternal fetal attachment, postpartum depressive symptoms and parenting stress on maternal sensitivity. *Infant Behavior and Development*, 54, 99–107. <https://doi.org/10.1016/j.infbeh.2019.01.001>
- Deater-Deckard, K. (1998). Parenting stress and child adjustment: some old hypotheses and new questions. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 5(3), 314–332. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2850.1998.tb00152.x>
- DePasquale, C. E., & Gunnar, M. R. (2020). Parental sensitivity and nurturance. *The Future*

- of Children*, 30(2), 53–70.
- Duncan, G. J., & Magnuson, K. (2012). Socioeconomic status and cognitive functioning: moving from correlation to causation. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Cognitive Science*, 3(3), 377–386. <https://doi.org/10.1002/wcs.1176>
- Egeland, B. R., Erickson, M. F., Clemenhagen-Moon, J., Hiester, M. K., & Korfmacher, J. (1990). *24 months coding manual: Project steep - revised 1990 from mother-child project scales*. University of Minnesota, Minneapolis: Department of Psychology.
- Emmen, R. A. G., Malda, M., Mesman, J., Ekmekci, H., & van IJzendoorn, M. H. (2012). Sensitive parenting as a cross-cultural ideal: sensitivity beliefs of dutch, moroccan, and turkish mothers in the netherlands. *Attachment & Human Development*, 14(6), 601–19. <https://doi.org/10.1080/14616734.2012.727258>
- Ereky-Stevens, K. (2008). Associations between mothers' sensitivity to their infants' internal states and children's later understanding of mind and emotion. *Infant and Child Development*, 17(5), 527–543. <https://doi.org/10.1002/icd.572>
- Feldman, R., Eidelman, A. I., & Rotenberg, N. (2004). Parenting stress, infant emotion regulation, maternal sensitivity, and the cognitive development of triplets: A model for parent and child influences in a unique ecology. *Child Development*, 75, 1774–1791. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2004.00816.x>
- Gabler, S., Kungl, M., Bovenschen, I., Lang, K., Zimmermann, J., Nowacki, K., Kliewer-Neumann, J., & Spangler, G. (2018). Predictors of foster parents' stress and associations to sensitivity in the first year after placement. *Child Abuse & Neglect*, 79, 325–338. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2018.02.009>
- Hallers-Haalboom, E. T., Mesman, J., Groeneveld, M. G., Endendijk, J. J., van Berkel, S. R., van der Pol, L. D., & Bakermans-Kranenburg, M. J. (2014). Mothers, fathers, sons and daughters: parental sensitivity in families with two children. *Journal of Family Psychology: Jfp : Journal of the Division of Family Psychology of the American Psychological Association (Division 43)*, 28(2), 138–47. <https://doi.org/10.1037/a0036004>
- Harrist, A. W. (1994). Dyadic synchrony in mother-child interaction: relation with children's subsequent kindergarten adjustment. *Family Relations*, 43(4), 417–24.
- Hayes, A. F. (2013). *Introduction to mediation, moderation, and conditional process analysis: A regression-based approach*. Guilford.
- Heng, J., Quan, J., Sim, L. W., Sanmugam, S., Broekman, B., Bureau, J. F., Meaney, M. J.,

- Holbrook, J. D., & Rifkin-Graboi, A. (2018). The role of ethnicity and socioeconomic status in southeast asian mothers' parenting sensitivity. *Attachment and Human Development, 20*(1), 24–42. <https://doi.org/10.1080/14616734.2017.1365912>
- Hill, E. J., Hawkins, A. J., Märtinson, V., & Ferris, M. (2003). Studying "Working Fathers": Comparing Fathers' and Mothers' Work-Family Conflict, Fit, and Adaptive Strategies in a Global High-Tech Company. *Fathering: A Journal of Theory, Research, and Practice about Men as Fathers, 1*(3), 239–261. <https://doi.org/10.3149/fth.0103.239>
- Horst, F. V. D., & Rosmalen, L. V. (2017). Pedagogische ideeëngeschiedenis: de gehechtheidstheorie van John Bowlby en Mary Ainsworth. In *Pedagogiek in beeld* (pp. 43-54). Bohn Stafleu van Loghum, Houten
- Kenny, D. A. (2010). Commentary: Dyadic analysis of family data. *Journal of Pediatric Psychology, 36*, 630–633. <https://doi.org/10.1093/jpepsy/jsq124>.
- Krauthamer Ewing, E. S., Herres, J., Dilks, K. E., Rahim, F., & Trentacosta, C. J. (2019). Understanding of emotions and empathy: predictors of positive parenting with preschoolers in economically stressed families. *Journal of Child and Family Studies, 28*(5), 1346–1358. <https://doi.org/10.1007/s10826-018-01303-6>
- Leerkes, E. M., Blankson, A. N., & O'Brien, M. (2009). Differential effects of maternal sensitivity to infant distress and nondistress on social-emotional functioning. *Child Development, 80*(3), 762–775. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2009.01296.x>
- Malmberg, L.-E., & Flouri, E. (2011). The comparison and interdependence of maternal and paternal influences on young children's behavior and resilience. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology: The Official Journal for the Society of Clinical Child and Adolescent Psychology, American Psychological Association, Division 53, 40*(3), 434–44. <https://doi.org/10.1080/15374416.2011.563469>
- Masarik, A. S., & Conger, R. D. (2017). Stress and child development: a review of the family stress model. *Current Opinion in Psychology, 13*, 85–90. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2016.05.008>
- Matud, M. P. (2004). Gender differences in stress and coping styles. *Personality and Individual Differences, 37*, 1401-1415. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2004.01.010>
- McMahon, C. A., & Meins, E. (2012). Mind-mindedness, parenting stress, and emotional availability in mothers of preschoolers. *Early Childhood Research Quarterly, 27*(2), 245–252. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2011.08.002>
- Mistry, R. S., Lowe, E. D., Benner, A. D., & Chien, N. (2008). Expanding the family

- economic stress model: insights from a mixed-methods approach. *Journal of Marriage and Family*, 70(1), 196–209. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2007.00471.x>
- Moore, K. A., Vandivere, S., & Redd, Z. (2006). A sociodemographic risk index. *Social Indicators Research*, 75(1), 45–81. <https://doi.org/10.1007/s11205-004-6398-7>
- Naber, F. (2019). Vroege gehechtheid en de ontwikkeling van het sociale brein. *Neuropraxis*, 23(6), 129-138. <https://doi.org/10.1007/s12474-019-00243-1>
- Neece, C., & Baker, B. (2008). Predicting maternal parenting stress in middle childhood: The roles of child intellectual status, behavior problems and social skills. *Journal of Intellectual Disability Research*, 52, 1114-1128. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2008.01071.x>
- Nelson, J. A., O'Brien, M., Blankson, A. N., Calkins, S. D., & Keane, S. P. (2009). Family stress and parental responses to children's negative emotions: tests of the spillover, crossover, and compensatory hypotheses. *Journal of Family Psychology: Jfp : Journal of the Division of Family Psychology of the American Psychological Association (Division 43)*, 23(5), 671–9. <https://doi.org/10.1037/a0015977>
- Newland, R. P., Crnic, K. A., Cox, M. J., & Mills-Koonce, W. R. (2013). The family model stress and maternal psychological symptoms: mediated pathways from economic hardship to parenting. *Journal of Family Psychology*, 27(1), 96–105. <https://doi.org/10.1037/a0031112>
- Oxford, M. L., & Lee, J. O. (2011). The effect of family processes on school achievement as moderated by socioeconomic context. *Journal of School Psychology*, 49(5), 597–612. <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2011.06.001>
- Pelchat, D., Bisson, J., Bois, C., & Saucier Jean-François. (2003). The effects of early relational antecedents and other factors on the parental sensitivity of mothers and fathers. *Infant and Child Development*, 12(1), 27–51. <https://doi.org/10.1002/icd.335>
- Pereira, J., Vickers, K., Atkinson, L., Gonzalez, A., Wekerle, C., & Levitan, R. (2012). Parenting stress mediates between maternal maltreatment history and maternal sensitivity in a community sample. *Child Abuse & Neglect*, 36(5), 433–437. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2012.01.006>
- Ponnet, K., Wouters, E., & Mortelmans, D. (2014). Financiële stress van ouders en het probleemgedrag van adolescenten - de mediërende bijdrage van depressieve symptomen, relatieconflicten en opvoedingsgedragingen. *Mens En Maatschappij*, 89(1), 33–57. <https://doi.org/10.5117/MEM2014.1.PONN>
- Potharst, E. S., Aktar, E., Rexwinkel, M., Rigterink, M., & Bögels Susan M. (2017). Mindful

- with your baby: feasibility, acceptability, and effects of a mindful parenting group training for mothers and their babies in a mental health context. *Mindfulness*, 8(5), 1236–1250. <https://doi.org/10.1007/s12671-017-0699-9>
- Potharst, E. S., Zeegers, M., & Bögels, S. M. (2021). Mindful with your toddler group training: feasibility, acceptability, and effects on subjective and objective measures. *Mindfulness*, 12(2), 489–503. <https://doi.org/10.1007/s12671-018-1073-2>
- Roeters, A., Mandemakers, J. J., & Voorpostel, M. (2016). Parenthood and well-being: the moderating role of leisure and paid work. *European Journal of Population*, 32(3), 381–401. <https://doi.org/10.1007/s10680-016-9391-3>
- Schoppe-Sullivan, S. J., Diener, M. L., Mangelsdorf, S. C., Brown, G. L., McHale, J. L., & Frosch, C. A. (2006). Attachment and sensitivity in family context: the roles of parent and infant gender. *Infant and Child Development*, 15(4), 367–385. <https://doi.org/10.1002/icd.449>
- Smith, C. L., & Stephens, A. (2018). Maternal stress and sensitivity: moderating effect of positive affect. *Parenting*, 18(1), 1–8. <https://doi.org/10.1080/15295192.2018.1405699>
- Stallen, M. (2019). Het effect van armoede op de ontwikkeling van het kinderebrein. In *Hulp bij armoede* (pp. 31-37). Bohn Stafleu van Loghum, Houten.
- Tabachnik, B. G., & Fidell, L. S. (2001). Cleaning up your act: Screening data prior to analysis. In *Using multivariate statistics* (Vol. 5, pp. 60–116)
- Traag, T. (2020). *Opleiding en werk: Twee generaties vrouwen vergeleken*. Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS).
- UWV. (2023). Actuele bedragen. Geraadpleegd van <https://www.uwv.nl/particulieren/bedragen/detail/sociaal-minimum>
- Van Ee, E. (2011). Getraumatiseerde ouders en de relatie met hun kinderen in historisch en cultureel perspectief. *Psychologie & Gezondheid*, 39(3), 163–168. <https://doi.org/10.1007/s12483-011-0033-5>
- Van IJzendoorn, M. H., Goldberg, S., Kroonenberg, P. M., & Frenkel, O. J. (1992). The relative effects of maternal and child problems on the quality of attachment: a meta-analysis of attachment in clinical samples. *Child Development*, 63(4), 840–858. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1992.tb01665.x>
- Ward, K. P., & Lee, S. J. (2020). Mothers' and fathers' parenting stress, responsiveness, and child wellbeing among low-income families. *Children and Youth Services Review*, 116. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105218>

- Williford, A. P., Calkins, S. D., & Keane, S. P. (2007). Predicting change in parenting stress across early childhood: Child and maternal factors. *Journal of abnormal child psychology*, 35(2), 251-263. <https://doi.org/10.1007/s10802-006-9082-3>
- Zelman, J. J., & Ferro, M. A. (2018). The parental stress scale: psychometric properties in families of children with chronic health conditions. *Family Relations*, 67(2), 240–252. <https://doi.org/10.1111/fare.12306>
- Zijlstra, A. E., Kalverboer, M. E., Post, W. J., ten Brummelaar, M. D. C., & Knorth, E. J. (2015). De BIC-Q: een instrument om de kwaliteit van de opvoedingsomgeving van asielzoekerskinderen in kaart te brengen. *Kind en Adolescent*, 36(1), 23-37. <https://doi.org/10.1007/s12453-014-0068-6>